

ÖZBEKİSTAN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARININ TURİSTİK ÜRÜN OLARAK GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ALTERNATİF ÖNERİLER

Alternative Proposals for the Development of Intangible Cultural Heritage Elements of Uzbekistan as Touristic Products

Gulasal NURİDDİNOVA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Araştırmaları Enstitüsü

E-posta: nuriddinovaasal67@gmail.com

Orcid ID: 0009-0005-9873-8402

Őule ARDIÇ YETİŐ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakùltesi

E-posta: ardicsule@nevsehir.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-8792-9079

Öz

UNESCO'nun 17 Ekim 2003 tarihinde yaptığı konferansta "Somut Olmayan Kùltürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" imzalamıştır ve ÷lkelerde bu sözleşmeye dahil olmuştur. Özbekistan'da somut olmayan kùltürel mirasın durumu zengin ve çeşitlidir, ancak bazı unsurlar kaybolma riskiyle karşı karşıyadır. Bu unsurların turistik ürün olarak pazarlanması için önemli adımlar atılması, daha fazla desteklenmesi ve korunması gerekmektedir. Özbekistan'ın zengin tarihi ve kùltürel mirasının, turistleri etkilediği ve turistik ürün olarak pazarlanabilecek potansiyele sahip olduğu düşün÷lmektedir. Çalışmada Özbekistan'ın somut olmayan kùltürel mirasının turistik ürün olarak pazarlanabilmesi açısından mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada SWOT analizi kullanılmıştır. Bu çalışma ile Özbekistan'ın somut olmayan kùltürel mirasının turizm pazarlamasında ne kadar kullanıldığı ve ileriki dönemde turistik bir ürün olarak daha aktif nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir. Çalışmada ÷lkenin somut olmayan kùltürel mirasının turizm endüstrisine nasıl entegre edilebileceği ve turizm paydaşlarının bu mirasın değerini nasıl artırabileceğinin yolları ele alınacaktır. Ayrıca bu anlamda var olan mevcut olanaklar ve engeller değerlendirilecektir. Çalışma sonucunda Özbekistan'ın somut olmayan kùltürel miras unsurlarının turistik bir ürün olarak kullanılmasına ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kùltür, Turizm, Somut Olmayan Kùltürel Miras, Özbekistan

Abstract

UNESCO signed the "Convention for the Protection of the Intangible Cultural Heritage" at the conference held on October 17, 2003 and countries have joined this convention. The status of the intangible cultural heritage in Uzbekistan is rich and diverse, but some elements are at risk of disappearing. Important steps need to be taken, supported and protected in order to market these elements as tourist products. It is thought that the rich historical and cultural heritage of Uzbekistan affects tourists and has the potential to be marketed as a tourist product. The aim of the study is to evaluate the current status of Uzbekistan's intangible cultural heritage in terms of being marketed as a tourist product. In this context, SWOT analysis was used in the study. This study aims to provide a framework on how much Uzbekistan's intangible cultural heritage is used in tourism marketing and how it can be used more actively as a tourist product in the future. The study will address how the country's intangible cultural heritage can be integrated into the tourism industry and how tourism stakeholders can increase the value of this heritage. In addition, existing opportunities and obstacles in this sense will be evaluated. As a result of the study, suggestions are presented regarding the use of intangible cultural heritage elements of Uzbekistan as a tourist product.

Key words: Culture, Tourism, Intangible Cultural Heritage, Uzbekistan.

Giriş

Bir toplumun medeniyeti, dil ve kültürü ile örf ve adetleri, o topluluğun özgün kimliğini şekillendirmektedir. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi ve yıllar içinde kimliğini koruyabilmesi için sadece kendi ana dilini kullanması yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda kültürünü ve geleneklerini yaşatarak devam ettirmesi de hayati bir öneme sahiptir. Küreselleşmeyle birlikte turizm, ülkelerin ekonomilerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Teknoloji ve iletişim araçlarındaki gelişmeler, insanların dünyanın farklı köşelerine seyahat etme olasılığını artırmış ve bu durumda dünyanın mekânsal anlamda daha küçük bir hal almasına neden olmuştur. Turizm sektörü, dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Günümüzde insanlar, seyahat etmeyi farklı amaçlarla tercih etmektedir. Bu bağlamda kültür turizmi, bireylerin kişisel gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra dünya kültürlerini tanıma, farklı topluluklar arasında bir bağ kurma ve bir topluluğun kültürünü sürdürme ve tanıma amacını taşımaktadır.

Son yıllarda, insanlar sadece eğlence ve dinlenme amacıyla değil, aynı zamanda kültürel zenginlikleri deneyimlemek ve tarih ile gelenekleri keşfetmek için dünya çapında seyahat etmektedir. Kültür turizmi, insanların dünya çapında birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını, kültür alışverişi yapmalarını ve böylece küresel bir perspektif geliştirmelerini sağlayan önemli bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda, kültür turizmi sadece bireylerin kişisel gelişimine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda bir toplumun kültürel zenginliklerini koruma ve tanıma çabalarına da destek olmaktadır. Kendi kültürünü dünya ile paylaşma ve etkileşimde bulunma süreci, bir topluluğun kendini ifade etme ve sürdürülebilir bir şekilde gelişme çabalarını güçlendirmektedir.

Genel perspektifte, kültürel miras terimi genellikle somut kültürel unsurları ifade etmektedir. Ancak kültür, sadece somut öğelerden ibaret değildir; aynı zamanda somut olmayan unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu somut olmayan unsurlar, turizm faaliyetleri bağlamında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yakın dönemde gerçekleştirilen akademik çalışmalar, somut olmayan kültürel mirasın turizmde önemli bir destinasyon çekim unsuru olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Öte yandan turistik ürünlerin çeşitliliğinin ve bu ürünlere yönelik talebin artmasıyla birlikte, somut olmayan kültürel mirasın turizmdeki rolü giderek daha belirgin hale gelmektedir. Somut olmayan kültürel miras, özellikle turistlere benzersiz deneyimler sunma potansiyeli nedeniyle çeşitli destinasyonlarda çekim merkezi haline gelmektedir.

Somut olmayan kültürel mirasın turistik ürün olarak değerlendirilmesi, bir destinasyonun çekim gücünü artırabilmekte ve turistlerin ziyaret motivasyonunu çeşitlendirebilmektedir. Ancak, bu mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması, kültür turizmi açısından kritik bir öneme sahiptir. Koruma, tanıtım ve etkileşim stratejileri, somut olmayan kültürel mirasın değerlerini koruma çabalarını desteklemek ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla etkili bir şekilde uygulanmalıdır. Kültür turizminde somut olmayan kültürel mirasın güçlü bir unsuru olarak değerlendirilmesi, sürdürülebilir turizm pratiğine katkı sağlamak ve kültürel zenginlikleri koruma amacını güçlendirmek adına önemlidir.

Bu bağlamda, Özbekistan'ın sahip olduğu somut olmayan kültürel mirasının turistik ürün olarak pazarlanabilmesi açısından mevcut durumu değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Özbekistan, zengin bir kültürel mirasa ve kültürel varlığa sahip olmasına rağmen, bu değerlerin turizmle ilişkilendirilmesi konusunda henüz bilinçli bir çaba veya birlik oluşturulamamıştır. Bu durum, ülkenin ekonomisinde turizm sektörünün potansiyelini tam olarak değerlendirememesine yol açmaktadır. Ülkede farklı turizm türlerine odaklanma eğilimi gözlemlenmiştir, ancak kültür turizmi alanındaki potansiyel tam anlamıyla keşfedilmemiştir. Bu bağlamda somut olmayan kültürel mirasın turizme kazandırılması, Özbek halkının kültürünü küresel ölçekte tanıtmak, kültürel varlıkların değerini artırmak, geleneksel kültürün sürdürülebilirliğini sağlamak ve kültürle ilgili akademik kaynakların artmasına katkıda bulunmak açısından büyük öneme sahiptir.

Literatür Taraması

Kültürel Miras Kavramı ve Sınıflandırılması

Kültür, bireylerin hayatında hem maddi hem de manevi unsurlardan oluşan bir olgu olarak belirmektedir. İnsanın hayatına dair bakış açısı, duruşu, seçtiği yollar ve uyguladığı yöntemler, sosyal çevre ve koşullar tarafından şekillenerek, bir toplumun kendine özgü özelliklere sahip halk kültürünü ve bu kültüre ait gelenekleri oluşturmaktadır (Arioğlu ve Atasoy, 2015: 112). Kültür, bir toplumun yaşam tarzını, inanç sistemini, sanatsal ifadesini ve diğer birçok unsuru içermektedir. Başka bir ifadeyle kültür, bir toplumun varoluşundan itibaren tarihi, bütün maddi ve manevi değerleri ile yürüttüğü hayatı bir sonraki nesillere aktarmakta kullanılan, insanın

doğal ve toplumsal ortamının bağımsızlığını belirleyen aracı olarak kabul edilmektedir (TDK, 2023). Hofstede'nin tanımını temel alarak Mead (1998:105) kültürün belirli bir gruba ait ve doğuştan değil, sonradan öğrenilen bir olgu olduğunu, değerler sistemi üzerine inşa edildiğini ve grup üyelerinin davranışlarını sürekli ve tahmin edilebilir bir şekilde etkilediğini ifade etmiştir.

Bu tanımlamalar, kültürü bir topluluğun ortak bilinçaltı programlaması olarak görmekte ve kültürün bireyler arası etkileşimlerden doğan paylaşılan bir bilgi ve davranışlar bütünü olduğunu vurgulamaktadır. Kültür, bireylerin grup üyeliği içinde benimsediği değerler, normlar ve düşünce biçimleri aracılığıyla şekillenen bir öğrenme sürecidir. Mevcut kültürel unsurlar, topluluk içinde nesilden nesile aktarılmakta ve bu sayede kültürel süreklilik sağlamaktadır. Bu tanımlamalar, kültürün dinamik, evrimsel ve bir toplumun sosyal yapılarına köklü bir etkisi olan bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Kültür aynı zamanda ortak değerleri paylaşan bir toplumun mirası olarak düşünülmektedir.

Kültürel miras, geçmiş nesillerden aktarılan ve çeşitli nedenlerle sonraki kuşaklara miras aktarılmak istenen, insanlar tarafından yapılmış her türlü fiziksel eserle birlikte bir topluma ait değerlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009:3). Bu kapsamlı tanım, maddi kültürel varlıklar dışında soyut kültürel ifadeleri de içererek, bir topluluğun kimliğini, inanç sistemini ve yaşam tarzını temsil eden zengin bir mirasın varlığına vurgu yapmaktadır. Kültürel miras kavramı, ilk düşünüldüğünde sadece sanatsal ve tarihsel değeri olan büyük anıtları koruma amacını taşıırken, daha derinlemesine düşünüldüğünde, insanlar için belirli bir anlam ifade eden kültürel her şeydir (Dönmez ve Yeşilbursa, 2014: 427). Bu doğrultuda Tablo 1'de kültürel miras kapsamında somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları yer almaktadır:

Tablo 1. Kültürel Mirasın Sınıflandırılması

Kültürel Miras		
Somut Kültürel Miras		Somut Olmayan Kültürel Miras
Taşınmaz Kültürel Miras	Taşınır Kültürel Miras	
Mimari Eserler Anıtlar Arkeolojik sitler Tarihi merkezler Bina grupları Kültürel manzaralar Tarihi parklar, bahçeler Kanallar, Köprüler, Yel değirmenleri v.b	Resimler Heykeller Kütüphane eserleri Arşivler Takılar ve süs eşyaları Eski paralar Günlük eşyalar Müzik aletleri Fotoğraflar v.b.	Müzik Halk Dansları Tiyatro Edebiyat Sözlü gelenekler Törenler, Şölenler Gelenekler Görenekler El sanatları geleneği Geleneksel oyunlar v.b

Kaynak: Dönmez ve Yeşilbursa, 2014: 427.

Günümüzde kültürel mirasın çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulduğu bilinmekle birlikte, en yaygın kullanılanlardan biri maddi kültür ve manevi kültürdür. Maddi kültür, bir toplumun somut varlıklarını içermektedir; bunlar arasında mimari yapılar, binalar, araç-gereçler, giysiler ve benzeri unsurlar yer almaktadır. Başka bir ifadeyle

somut kültür insan eliyle yapılmış yapıldığı günden geleceğe aktarılmak üzere korunan ve önemli görülen eserler veya değerlerdir (Can, 2009). Diğer taraftan manevi kültür, bir toplumun inançları, gelenekleri, normları ve düşünce biçimlerini barındırmaktadır. Bu iki ana sınıflandırma, somut kültür ve soyut kültür olarak da ifade edilmekte olup bazı kaynaklarda maddi kültür yerine "somut" ve manevi kültür yerine ise "soyut" terimleri kullanılmaktadır (Türker ve Çelik, 2012).

Öte yandan post-modern dünyada küreselleşmenin etkisiyle çok kültürlü bir yapıdan tek boyutlu bir kültür yapısına doğru kayma söz konusudur. Bu noktada somut olmayan kültürel miras giderek unutulmakta ve kaybolmaya yüz tutmaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), her toplumun veya ülkenin kendine özgü somut ve somut olmayan kültürel mirasını koruması ve sürdürülebilirliğini sağlaması konusunda teşvik edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Buradan hareketle, UNESCO tarafından 2003 yılında yayınlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi, bir toplumun kendisine ait kültürel kimliğin vazgeçilmez bir parçası olarak gördüğü, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar taşıdığı somut olmayan kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çeşitli yolları, yöntemleri ve imkânları içeren bir çerçeve olarak tanımlanmaktadır (Türker ve Çelik, 2012). Bu sözleşme, sadece belirli bir topluluğun değil, tüm insanlığın kültürel çeşitliliğine ve mirasına saygı gösterme amacını taşımaktadır. SOKÜM Sözleşmesi, somut olmayan kültürel mirası sürdürülebilir kılarak toplumların kültürel zenginliğini koruma ve bu mirası gelecek nesillere aktarma çabalarını desteklemektedir. Aynı zamanda kültürel ifade biçimlerinin, dilin, geleneklerin, ritüellerin ve diğer somut olmayan kültürel unsurların korunması ve yaşatılmasına yönelik etkili stratejileri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Somut ve soyut kültürel unsurlar bir toplumun kültürünü daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza ve değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda bu unsurlar gelecek nesillere aktararak sürdürülebilir bir anlayış taşımaktadır. Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras kapsamında (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013:15);

- Sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevrüz, vb. kutlamalar),
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi) sıralanmaktadır.

Öte yandan somut olmayan kültürel miras, kültürler arasında uyum ve anlayışın temel bir unsurunu oluşturarak uluslararası ilişkilerde ve küresel gelişmede önemli bir rol oynamaktadır. Geçici sürelerle başka destinasyonlara giden turistler gittikleri destinasyonun kültürünü tanımak ve kendi kültürünü tanıtmak istemektedir. Turizm endüstrisinde en önemli çekiciliklerden biri hiç şüphesiz kültürdür. Buradan hareketle, somut olmayan kültürel miras; bir ülkenin büyüme ve kalkınma oranına, döviz

girdilerine, altyapı ve üstyapı geliştirmesine, yeni yönetim teknikleri ve eğitim gelişimine, sosyo-ekonomik anlamda gelişimine katkıda bulunmaktadır (Petronela, 2016: 731). Turistik faaliyetlerin genel evrimi ve özellikle kültür turizmi uygulamalarının gelişimi, özellikle somut olmayan kültürel miras ile sıkı bir bağ içerisindedir. Turistlerin motivasyonları; somut olmayan kültürel mirası, somut mirasla birleştirdiği için, somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik uygulamaların sürdürülebilir büyümesi için sinerji yaratmaktadır (Cruz, Cuadra ve Guzman, 2020: 35).

Özbekistan ve Özbekistan'da Turizm

Orta Asya'da yer alan Özbekistan; sahip olduğu doğal güzellikleri (göller, dağlar, nehir taşkın yatağı ormanları) ve birçok tarihi şehri ve kültür değerlerinin yanı sıra İpek Yolu'nun güzergahında yer alması nedeniyle önemli turizm potansiyeli değerlendirilebilecek ülkelerden biridir. Ülke genelinde, çoğu kültürel Dünya Mirası Listesi'nde yer alan, farklı çağlara ve medeniyetlere ait 7.000'den fazla mimari ve sanat eseri bulunmaktadır (<https://wos.academiascience.org>).

Özbekistan'da, 300'ü özel işletme olmak üzere turizm sektöründe faaliyet gösteren, çeşitli mülkiyet biçimlerine sahip 350'den fazla kuruluş mevcuttur. Ülkede turizm endüstrisinde toplam turizm hizmetleri hacminde özel işletmelerin payı %90 seviyesindedir. Özbekistan'daki turistik ilgi; otel, ulaşım ve konaklama endüstrisinin diğer altyapı unsurlarına eşit olmayan bir konsantrasyona sahiptir. Toplam turist akışının %76,2'si, Semerkant, Buhara, Hiva ve Taşkent gibi büyük turizm merkezlerine yapılmaktadır. Geri kalan %24,6'sı ise Fergana Vadisi ve güneydeki üç bölgedeki turistik yerlere ilgi göstermektedir (<http://www.uzbektourism.uz>). Son yıllarda Özbekistan, turizm potansiyelini artırmak amacıyla vize kolaylığı, turistik bölgelerdeki altyapının geliştirilmesi ve tanıtım faaliyetleri gibi çeşitli önlemler almıştır. Ayrıca hava yolu şirketlerinin artan uçuş seferleri ve turistlere daha fazla seçenek sunması, turizm sektörünün büyümesine destek olmaktadır. Bu kapsamda 2018-2023 Eylül döneminde gelen turist sayılarına ilişkin veriler Tablo 2'de yer almaktadır:

Tablo 2: Özbekistan'a 2018-2023 Yılları Arasında Gelen Turist Sayısı

YILLAR	2018	2019	2020	2021	2022	2023(Eylül)
GELEN TURİST SAYISI	5,346,219	6,748,512	1,504,126	1,881,334	5,232,780	6,135,423

Kaynak. www.uzbektourism.uz

Özbekistan'a yıllar itibariyle gelen turist sayısında bir artış gözlenmektedir. 2005 yılında dünyanın 117 ülkesinden Özbekistan'ı ziyaret eden turist sayısı 240.000 kişi iken, 2018 yılında Özbekistan'ı beş milyondan fazla turist ziyaret etmiştir. Beş milyonu Bağımsız Devlet Toplulukları (Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldovya, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna) ülkelerinden, 325 bini ise diğer ülkelerden gelmiştir. Özbekistan'ı ziyaret eden turist sayısı, COVID-19 pandemisinin yarattığı olumsuz etkiyle uluslararası turizmi durdurması ile birlikte 2020-2022 yılları arasında büyük bir düşüş yaşamıştır

(Özbekistan İstatistik Ofisi, 2023). Ancak seyahat kısıtlamalarını kalkmasıyla birlikte tüm ülkelerde yaşanan seyahat hareketliliği Özbekistan'da da görülmüştür. Gelecek dönemlerde bu ilerlemenin olumlu bir şekilde devam edeceği düşünülmektedir. Bahsi geçen yıllar arasında Özbekistan'a seyahat eden turistlerin 2022 yılı için ülkelere göre dağılımı Tablo 3'te verilmektedir:

Tablo 3: 2022 Yılında Özbekistan'a En Çok Turist Gönderen İlk 15 Ülke

Ülke	Turist Sayısı	Ülke	Turist Sayısı	Ülke	Turist Sayısı
Kazakistan	1,551,100	Güney Kore	19,900	Büyük Britanya	10,500
Tacikistan	1,447,800	Almanya	17,700	Azerbaycan	10,400
Kırgızistan	1,356,900	Hindistan	16,800	İtalya	8,800
Rusya	567,700	ABD	13,100	İspanya	6,300
Türkiye	75,600	Fransa	11,000	Çin	5,400

Kaynak: www.tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics/

2022 yılında Özbekistan'ı ziyaret eden turistlerin ülkelere göre dağılımı değerlendirildiğinde Özbekistan'a gelen ziyaretçilerin çoğunluğu üç komşu ülke olan Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan gelmiştir. Bir diğer komşu olan Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısı 567.700'dir ve bu verilere göre bir önceki yıl olan 2021 yılına göre Rus turist sayısı %200 artmıştır. Bu ülkelerin ardından Özbekistan'ı en fazla ziyaretçi Türkiye'den gitmektedir. Bu ziyaretlerin büyük bir kısmı iş ve kültür turizmi faaliyetleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Özbekistan'ın turizm sektörü, COVID-19 pandemisinin ve buna bağlı olarak turizm gelirlerinde yaşanan düşüşün ardından toparlanma sürecine girmiştir. Özbekistan 2021 yılında turizmden yaklaşık olarak 679 milyon ABD doları gelir elde etmiştir. Pandeminin yarattığı zorluklara rağmen, ülke turizm endüstrisini canlandırmak ve sürdürülebilir bir toparlanma sağlamak adına çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemler arasında vize kolaylıkları, turistik destinasyonlardaki altyapı iyileştirmeleri, tanıtım faaliyetleri ve sağlık güvenliği tedbirleri yer almaktadır. Turizm gelirlerindeki artış, ülkenin turizm potansiyelinin ve sektörünün gelecekteki büyüme beklentilerini güçlendirmektedir. Bununla birlikte Tablo 5'te Özbekistan'ın turizm gelirlerine ait bilgiler yer almaktadır:

Tablo 5: 2018-2023 Yılları Arasında Özbekistan Turizm Gelirleri

	Turizm Geliri (Milyon Dolar)	GSYİH (Milyar Dolar)	Toplam GSYİH % Turizm Geliri
2022	-	80.39	-
2021	679	69.6	0.98%
2020	395	60.22	0.66%
2019	1,679	60.28	2.79%
2018	1,314	52.87	2.49%

2017

835

62.08

1.35%

Kaynak: <https://tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics/>

Özbekistan'da turizm giderek önemi artan bir sektör haline gelmiştir. Ülkenin turizmden aldığı gelir 2019 yılında 1 milyar 679 milyar dolar ile ülkenin turizmden en fazla elde ettiği gelirdir. Bununla birlikte 2019 yılında turizm gelirinin gayri safi milli hasılaya oranı %2,79 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Covid-19 pandemisi ve buna bağlı olarak küresel turizmin durdurulması nedeniyle 2020'de bu oran %74 düşmüştür. Bir sonraki yıl 2021'de nispeten toparlanma başlayarak önceki yıla göre %72 artışla 679 milyon dolara yükselmiş ve turizm gelirinin gayri safi milli hasılaya oranı 2021'de %0,98 olmuştur (<https://tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics/>).

Yöntem

Bu çalışmada, Özbekistan'ın sahip olduğu somut olmayan kültürel mirasının turistik ürün olarak pazarlanabilmesi açısından mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu "Özbekistan turizminin gelişimini sağlayan ya da engelleyen durumlar nedir?" şeklinde belirlenmiştir. Bu sorunun cevaplanabilmesi ileriki çalışmaların bölge açısından temel sorunları veya desteklenmesi gereken yönlerini görebilmek açısından önemlidir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi benimsemiştir. Nitel yöntem, sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının temel nedenlerini anlamaya yönelik olarak tasarlanmış görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı bir araştırma türüdür (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu çalışmada, Özbekistan'ın turizmden gerektiği kadar pay alabilmesinde yeni faaliyetlerin yaratılması ve sürdürülebilirlik ilkesiyle uyumlu bir şekilde yürütülebilmesi için mevcut durumun detaylı bir şekilde belirlenmesi gerekliliğinden nitel yaklaşım tercih edilmiştir. Veri toplama tekniği olarak nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi ve saha araştırması kullanılmıştır. Doküman analizi, eldeki dokümanların içeriğini bir sisteme bağlı olarak analiz etmede kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi, basılı ve elektronik doküman veya belgeler olmak üzere tüm materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli ve kapsamlı bir yöntemdir. Doküman analizi nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi ilgili konuda ana tema veya kategoriler oluşturmak, verilerin incelenmesini ve elde edilen bilgilerin yorumlanmasını gerektirmektedir (Kıral, 2020: 173). Çalışmada doküman analizinde, ulusal düzeyde Özbekistan turizmine ilişkin makaleler, web sayfaları ve diğer resmi kaynaklar incelenmiştir. Bu dokümanlar, Özbekistan turizminin güçlü ve zayıf yönleri üzerine bir değerlendirme sağlamak amacıyla analiz edilmiştir. Sosyal bilimlerde saha araştırmalarında araştırmacı; bir bölgeye veya bir kurum ve işletmeye bireysel ziyaretler yaparak sahip olduğu potansiyeli değerlendirebilmekte ve fırsatlar ile tehditlere dair bir değerlendirme yapabilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın hedefi düşünülerek doküman analizi ve saha araştırmasında elde edilen bulgulara göre SWOT analizi yapılmıştır. Çalışmada araştırmacıların yaptığı doküman

incelemeleri ve yapılan gözlemler sonucunda elde edilen veriler ile SWOT analizi yapıldığı için herhangi bir etik kurul izni alınmamıştır.

Çalışmada kullanılan SWOT analizi sahip olunan mevcut durumu ifade etmekte ve planlama süreci ile ilgili stratejiler geliştirmek için kullanılmaktadır. SWOT analizi, iç ve dış çevre faktörlerinin mevcut durumdaki talepleri ve beklentileri karşılayabilme kapasitesini analiz etmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz sadece işletmelerin değil aynı zamanda yörelerin, bölgelerin veya ülkelerin turistik potansiyelini değerlendirerek stratejiler oluşturmada da kullanılmaktadır. Belirli aralıklarla yapılan SWOT analizleri, hataların düzeltilmesinde etkili olabilmektedir (Gökçe, 2006).

Turistik destinasyonların mevcut durumlarını analiz ederek alternatif destinasyonlarla rekabet edebilme düzeylerini ölçmek ve bu konuda onları etkileyen koşulları belirlemek SWOT analizi ile mümkün olabilmektedir. SWOT analizinde destinasyonların turistik potansiyelleri belirlendikten sonra alternatif turizm türlerinin keşfi, planlama sürecinin etkin kullanımı ve daha etkili stratejilerin oluşturulması yapılabilmektedir. Ayrıca bu analiz, potansiyel risklerin fark edilmesini, değerlendirilmesini ve olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasını sağlayarak, sürdürülebilir turizmin temelini oluşturmaktadır (Kaygın & Güven, 2015). SWOT analizi turizm alanında genellikle bazı değerlendirmeler için yapılmaktadır. Bunlar ise;

Destinasyonun İç Yapısının Analizi: Destinasyonda ya da işletmede işleyişte görev ve yetkileri, performansı, sorunları, potansiyelleri, turizm kültürü, işgören açısından insan kaynakları ve destinasyonun teknolojik olarak yer aldığı seviye gibi içsel unsurların incelenmesi,

Çevre Analizi: Destinasyonun ya da işletmenin faaliyet gösterdiği çevrenin ve dış koşulların değerlendirilmesi,

Gelecek Gelişmelerin Analizi: Destinasyonu ya da işletmenin gelecekte karşılaşılabileceği ve etkileneceği olası gelişmelerin analizi,

İlgili Tarafların Analizi: Destinasyonun ya da işletmenin hedef kitlesi ve faaliyetlerinden olumlu veya olumsuz yönde etkilenen paydaşların incelenmesi,

Buradan hareketle, SWOT analizi bir destinasyonun ya da turistik bir işletmenin adına stratejik bir plan geliştirme süreci, varsa bu destinasyonun gelişmesinde ya da istenilen seviyeye gelebilmesinde önüne çıkan sorunlar ve bu sorunların çözümü aşamasında, mevcut elde edilen verilerin yeterli olmadığı veya bilgilerin bireylerin hafızalarında bulunduğu durumların analizinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla SWOT analizi, yalnızca stratejik planlama açısından değil aynı zamanda politika geliştirme ve sorun çözme süreçlerinde de önemli bir araçtır.

Araştırma Alanı

Orta Asya'nın tam ortasına yer alan Özbekistan; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan ile sınır komşusudur. Ülke güneybatıdaki Ceyhun (Amuderya) ile kuzeydoğudaki Seyhun (Sırderya) ırmakları arasında uzanan alanın büyük bölümünü kapsamaktadır. Ülkenin kuzey-güney arası 925 km, doğu-batı arası 1.400 km olup, toplam yüzölçümü 447.400 (km²) kilometre karedir. Özbekistan'ın sahip

olduğu topraklarının %46'sı yayla ve bozkırlardan, yüzde 3'ü orman ve koruluk, yüzde 10'u tarıma elverişli alanlardan, %41'i çöl ve diğer arazi tiplerinden oluşmaktadır. Ülkenin tarıma elverişli alanların yaklaşık yüzde 95'i ise sulanabilmektedir. Özbekistan, Orta Asya cumhuriyetleri arasında en iyi sulu tarım yapılabilen ülke konumundadır (<https://koto.org.tr/images/upload/8cc7f02d7afb43a420b7bb4d2214d447.pdf>).

31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrılmıştır. (<https://www.deik.org.tr/uploads/ozbekistan-ulke-bulteni.pdf>). 1936'da kurulan Karakapakistan Özerk Cumhuriyeti ile birlikte Özbekistan Andican, Buhara, Cizzah, Kaşkaderya, Namangan, Semerkant, Surhanderya, Sırderya, Taşkent, Fergana, Harezmi ve Nevai bölgeleri olmak üzere toplam 13 idari bölgeye ayrılmıştır. Özbekistan'ın başkenti Taşkent; Orta Asya'nın en büyük şehridir. Nüfus yoğunluğu bakımından ikinci büyük şehir ise tarihi İpek yolu üzerinde bulunan Semerkant'dır.

Özbekistan'ın Büyük İpek Yolu ile bağlantılı olanlar da dahil olmak üzere önemli sayıda kültürel, arkeolojik, mimari ve doğal alanlara sahip olan ve ülkeye büyük miktarda yabancı turist çeken birçok somut ve somut olmayan kültürel değerleri vardır. Özbekistan'ın eşsiz kültürel mirası, çeşitli sanat biçimleri ve geleneksel el sanatları, halkın zihniyeti, folkloru, gastronomi ve diğer faktörlerin tümü ülkeyi en yakın komşularından ayırmaktadır (Salahodjaev, 2020). Ülke, uluslararası turizm pazarında giderek daha rekabetçi hale geliyor. Özbekistan, 209'u müze olmak üzere toplam 7.400 kültürel miras alanıyla büyük bir turizm ve rekreasyon potansiyeline sahiptir: Buhara'nın tarih merkezi olan Hiva'daki İşhan Kala, Şahrısabz'ın tarih merkezi, Semerkant Şehri UNESCO dünyasına dahil edilmiştir.

Öte yandan kültürel ve doğal mirasa sahip uluslar veya bölgeler, bu değerleri koruma ve gelecek nesillere aktarma bilincine sahip olduklarında bu konuda kamuoyu oluşturabilmektedirler. Bu sayede, popülerliklerini ve koruma bilincini sürdürebilen bölgeler, Dünya Miras Listesi'ne kabul edilme ve orada kalıcı olma başarısını gösterebilmektedir. Bu kapsamda çalışmalar yapan Özbekistan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne giren kültürel değerlerin kısa tanıtımları aşağıda yer almaktadır:

- **Şaşmaqom Müziği (2008)**: Tacikistan ve Özbekistan'ın önde gelen klasik müzik türü olarak bilinen ve "Altı makam" anlamına gelen Shashmaqom, Buhara şehrinde gelişmiş olan karmaşık ve mükemmel bir enstrümantal ve vokal kompozisyonları döngüsüdür (Wikipedia, 2024).

- **Boysun Mahallesi Kültür Alanı (2008)**: Özbekistan'ın güneydoğusunda yer alan Boysun kenti, 10. yüzyıldan sonra İpek Yolu'nun da azalan önemiyle birlikte dış dünyaya kendini kapatmış ve şahsına münhasır kimliğini günümüze kadar korumayı başarmıştır (UNESCO, 2020).

- **Katta Aşula (2009)**: Bu etkinlikte, shasmaqamki enstrümantal müzik eşliğinde şarkıların yanı sıra dini törenler, şiirler, menkıbeler ve sahne sanatları gibi etkinlikler de mevcuttur (Akkuş, 2020).

- *Askiya, Şaka Sanatı (2014)*: Bu değer, dünya halk folklorunda nadir bulunan günlük yaşam ve önemli olaylar gibi durumlara güzel sözler, kinayeli tavırlar ve ince esprilerle farkındalık oluşturmaya dayanan bir sahne sanatıdır (Khayitbaevic, 2016).
- *Palov Geleneği Ve Kültürü (2016)*: Özbek yemekleri içerisinde pilav en çok tanınandır/bilinendir. Özbek pilavı, pirince et ile birlikte Türkiye'den farklı olarak çeşitli baharatlar, sebzeler, meyveler veya yemişlerin eklenmesi ile yapılan ve Özbek kültürünün merkezinde yer alan bir yemektir.
- *Navruz (Novruz, Nevruz) Bayramı (2016)*: Ekinoks tarihi olan 21 Mart'ta yapılan nevrüz kutlamaları, Özbekistan'da mart boyunca sürmektedir. Nevruz kutlamalarında Özbekler, birbirlerine nevrüz yemeklerinden kök samsa, halim, Özbek pilavı ve sümelek tatlısı ikram ederek adaklar eşliğinde dilekler dilemektedir (Anadolu Ajansı, 2024).
- *Margilan El Sanatları Geliştirme Merkezi, Geleneksel Teknolojileri Üreten Atlas ve Adraların Korunması (2017)*: Atlas ipek bir kumaş, adras ise ipek kumaştan bile yumuşak elyaf ve pamuk karışımı giyimde kullanılan bir kumaş türüdür. Her geçen gün teknolojinin gelişmesiyle unutulmaya yüz tutmuş bu kumaşlar üzerine yapılan el sanatlarına karşı geleneksel teknolojiler ile Atlas ve Adras yapımının korunması projesi UNESCO kapsamına alınmıştır.
- *Lazgi, Harezmi Dansı (2019)*: İslamiyet öncesi dönemde ortaya çıkan Lazgi dansı, Khorazm halkının kendini ifade etme biçimidir (Turaeva, 2008).
- *Minyatür Sanatı (2020)*: Özgün bir resim çeşidi olan minyatür, genellikle el yazması kitaplarda bulunan ve metni görselleştirerek içeriği daha anlaşılır hale getiren resimlerdir. Minyatürlerde, ele alınan temanın içerdiği olayları detaylı bir şekilde görselleştirilmektedir. Bu görselleştirme sürecinde olaylar, figürler aracılığıyla resmedilmekte ve figürler, birbirlerinin önünü kapatmayacak şekilde dikkatlice yerleştirilmektedir. Bu sayede minyatürler hem estetik hem de bilgi aktarımı açısından önemli bir işlev üstlenerek, okuyucunun metni daha iyi anlamasına katkıda bulunur.
- *Bakhshi Sanatı (2021)*: Özbekistan'ın zengin kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturan Baksı sanatı, Orta Asya'nın geleneksel müzik, şiir ve hikaye anlatıcılığı unsurlarını bir araya getirmiş ve tarih boyunca toplumun sosyal, kültürel ve dini yaşamında merkezi bir rol oynamıştır. "Baksı" terimi; genellikle sanatlarını icra ederken hem eğitici hem de eğlendirici olan şamanları, ozanları ve halk şairlerini ifade etmektedir. Bu sanatçılar, destanlar, efsaneler, tarihi olaylar ve mitolojik hikayeler anlatırken müzik aletleriyle de bu anlatılarına eşlik etmektedir. Dombra, dutar ve rubab gibi geleneksel müzik aletleri, baksıların performanslarının vazgeçilmez enstrümanlarıdır. Bu enstrümanlar, hikayelere duygusal bir derinlik ve ritmik bir akış katmaktadır. Baksı sanatı, aynı zamanda bir toplumsal hafıza taşıyıcısıdır. Baksılar, toplumun tarihini, kültürünü ve değerlerini nesilden nesile aktaran önemli figürlerdir. Bu sanatçılar, düğünlerden cenazelere, dini törenlerden toplumsal festivallere kadar birçok etkinlikte yer almakta ve performanslarıyla toplumu bir arada tutmaktadır.

- **İpekböcekçiliği ve dokuma amaçlı geleneksel ipek üretimi (2022):** Özbekistan, tarih boyunca ipek böcekçiliği ve ipek dokumacılığı ile tanınan önemli bir merkez olmuştur. İpek üretim süreci, ipek böceklerinin koza örmesiyle başlar. Bu kozalar dikkatlice toplanır ve sıcak suya batırılarak ipek lifleri çıkarılır. Bu ince ve parlak lifler, daha sonra iplik haline getirilir ve çeşitli dokuma teknikleriyle birbirinden güzel ipek kumaşlara dönüştürülür. Özbekistan'da özellikle Semerkand ve Buhara gibi tarihi şehirler, ipek dokumacılığının merkezleri olarak bilinir. Bu şehirlerde üretilen ipek kumaşlar hem geleneksel desenleri hem de yüksek kalitesi ile ünlüdür. Özbek ipeği, sadece yerel pazarlarda değil, uluslararası arenada da büyük talep görmektedir. Geleneksel el sanatları ve dokuma teknikleri, modern tasarımlarla birleşerek dünya çapında takdir edilen ürünler ortaya çıkarmaktadır. Özbek ipeği, giyimden ev tekstiline kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır.

- **Nasreddin Hoca'yı anlatma geleneği/ Molla Nesreddin/ Molla Ependi/ Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkraları (2022):** Özbekistan, Nasreddin Hoca'nın hikayelerinin ve mizahi anlatılarının canlı bir şekilde yaşatıldığı yerlerden biridir. Özbek kültüründe Nasreddin Hoca'nın mizahi hikayeleri, toplumsal değerlerin ve ahlaki derslerin aktarılmasında önemli bir araçtır. Özbek halkı, onun hikayelerini günlük yaşamlarında anlatmakta ve bu hikayeler, toplumsal eleştirinin ve bilgece nasihatlerin bir yolu olarak kullanılmaktadır. Özbekistan'da Nasreddin Hoca'nın kültürel etkisini gözlemleyebileceğiniz pek çok etkinlik ve mekân vardır. Özellikle Buhara ve Semerkant gibi tarihi şehirlerde, Nasreddin Hoca heykelleri ve onunla ilgili hikayelerin anlatıldığı çeşitli yerler mevcuttur. Bu heykeller, onun mizahi kişiliğini ve halk bilgesi kimliğini yansıtmaktadır. Ayrıca her yıl düzenlenen geleneksel festivallerde, Nasreddin Hoca'nın hikayeleri canlandırılmaktadır.

- **Tezhip Sanatı: Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik (2023):** Tezhip sanatı, İslam sanatının en ince ve zarif örneklerinden biridir ve genellikle el yazması kitapları, Kur'an-ı Kerim sayfalarını, fermanları ve diğer önemli belgeleri süslemek için kullanılmaktadır. Özbekistan, tezhip sanatının önemli merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Tarihi boyunca, Semerkand, Buhara ve Taşkent gibi şehirler, İslam medeniyetinin önemli kültürel ve sanatsal merkezleri olmuştur. Özbek tezhip sanatı, genellikle kitaplar ve dini kaynaklar üzerine altın veya toprak boyları parlak renkler oluşturularak yapılan, detaylı desenler ve zarif motiflerle dikkat çekmektedir. Geleneksel Özbek desenleri; doğadan ilham alan motifler, geometrik desenler ve İslam sanatının klasik unsurlarını içermektedir.

- **İftar/Eftari/İftar/İftor ve sosyo-kültürel gelenekleri (2023):** Özbekistan'da iftar, sadece bir yemek zamanı değil aynı zamanda toplumsal dayanışma ve paylaşmanın yoğun yaşandığı özel anlardan biridir. Geleneksel Özbek mutfağı, iftar sofralarında önemli bir yer tutmaktadır. Özbekistan'da iftar geleneği, sadece dini bir ritüel değil aynı zamanda kültürel bir mirastır. Bu gelenek, Özbek halkının misafirperverliğini, paylaşma ve yardımlaşma duygusunu yansıtmaktadır. İftar sofraları sadece karın doyurmanın ötesinde insanların bir araya geldiği, sohbet ettiği, dualar ettiği ve manevi olarak güçlendiği özel anlar olarak yaşatılmaktadır. Bu bağlamda Özbekistan'da iftar geleneği, ülkenin zengin kültürel dokusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

- *Özbekistan'da seramik sanatları (2023)*: Özbekistan'ın çanak çömlek kili ile zengin bölgelerinde, seramik sanatı uzun zamandır yaşayan bir gelenektir ve uygulamalı sanatın en eski örneklerinden biridir. Bu sanat, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanlar arasında yaygın olarak kullanılan büyük boyutlu ev eşyalarının üretiminde önemli bir rol oynamıştır. Özbekistan'da seramik sanatı, özellikle Rishtan, Gijduvan ve Samarkand gibi şehirlerde yoğunlaşmıştır. Bu şehirler, eşsiz ve geleneksel seramik üretim merkezleri olarak bilinmektedir. Özbek seramiği; canlı renkleri, detaylı desenleri ve ince işçiliği ile tanınmakta ve her bir seramik parçası, ustaların elinden çıkmış birer sanat eseri olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi zengin bir kültürel mirasa sahip Özbekistan değerlerinin turistik bir ürün olarak kullanılmasının ülkede turizm çeşitliliğine ve buna bağlı olarak turizmden gelen gelirlerin artışına ve bölgesel kalkınmaya olumlu etkileri olacaktır.

Bulgular ve Yorum

Özbekistan'ın sahip olduğu turistik unsurların pazarlanabilmesi açısından mevcut durumu değerlendirilmesi amacıyla yapılan SWOT analizi Tablo 6'da yer almaktadır:

Tablo 6. Özbekistan Turizm potansiyeline İlişkin SWOT Analizi

Güçlü yönler	Zayıf yönler
Kültürel Kaynakların gücü Genç işgücü turizme yönlendirilmesi Restoranlar (Uluslararası ve Özbek mutfağı) Ulusal/Milli parklar Yabancı dil konuşan iş gücünde artan potansiyel Özbek Misafirperverliği	Kirlilik Sınırlı mali kaynaklar Ünlülerin milli değerleri hakkında bilinç seviyelerinin düşük olması Nitelikli çalışan eksikliği Denize kıyısı olmayan Turizm altyapısının yetersiz olması Gölge ekonomi
Fırsatlar	Tehditler
Daha kolay ve daha ucuz seyahat İş fırsatları Avrupa ile Asya arasında "Köprü" Turizm politikalarının desteklenmesi	Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık Rekabetin artırılması Küresel ekonomilerde durgunluk Doğal yapıya zarar vermek

Tablo yazarlar tarafından derlenmiştir.

Tabloda yer alan unsurlardan yola çıkarak Özbekistan'ın mevcut turistik unsurlarının bile yeterli düzeyde pazarlanamadığı bununla birlikte somut olmayan kültürel mirasının da turistik bir ürün olarak pazarlanabilmesi açısından güçlü, zayıf, fırsat ve tehditlerin değerlendirilmesi şu şekildedir:

1)Güçlü yönler

Kültürel kaynakların gücü, derin tarihi geçmişi, kendine özgü Özbek kültürü ve eğitim kaynaklarının bolluğu, kültür turizmi için önemli potansiyellerdir. Özbekistan'ın kültürü, binlerce yıl boyunca oluşmuş, modern Özbekistan topraklarında çeşitli

zamanlarda yaşamış halkların gelenek ve göreneklerini bünyesinde barındıran canlı ve benzersiz bir kültürdür. Eski Farslar, Yunanlılar, Araplar, Çinliler, Ruslar ve göçebe Türk kabilelerinin tümü; Orta Asya kavşak kültürlerinin somut örneği olarak kabul edilen Özbek kültürüne katkıda bulunmuşlardır. Özbekistan'ın kültürel gücü, tarihi mirası, sanatları, müziği, edebiyatı ve halk gelenekleriyle zenginleşmiş durumdadır. Bu zenginlik, sadece ülkenin kimliğini ve toplumunu şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası alanda da önemli bir etki yaratmaktadır. Özbekistan, bu kültürel gücü sayesinde Orta Asya'nın önemli bir kültürel merkezi olarak konumunu sürdürmektedir.

Özbekistan, zengin kültürel mirası ve tarihi ile ünlü olduğu kadar mutfağıyla da dikkat çeken bir ülkedir. Bu zengin mutfak kültürü, ülkenin dört bir yanındaki restoranlarda özenle sunulmaktadır. Özbekistan'ın restoranları, yerel ve geleneksel yemeklerin yanı sıra, uluslararası mutfaklardan da lezzetler sunarak geniş bir yelpazeye hitap etmektedir. Özbek mutfağı, İpek Yolu'nun etkisiyle şekillenmiş ve çeşitli kültürlerin izlerini taşıyan zengin bir mutfaktır. Özbekistan'da restoranlar, bu zengin mutfak kültürünü müşterilerine sunmak için büyük özen gösterirler. Pilav (plov), mantı, şaşlık (şiş kebabı), lagman (etli ve sebze erişte) ve samsa (etli börek) gibi geleneksel yemekler, hemen hemen her Özbek restoranında bulabileceğiniz başlıca lezzetlerdir. Özellikle Taşkent, Samarkand ve Buhara gibi büyük şehirlerde, bu geleneksel yemekleri en özgün halleriyle tadabilirsiniz.

Özbekistan, tarihi ve kültürel zenginliklerinin yanı sıra doğal güzellikleriyle de dikkat çeken bir ülkedir. Ülkenin farklı bölgelerine yayılmış olan milli parklar, biyolojik çeşitlilik ve doğal güzelliklerle dolu alanlar sunar. Bu milli parklar, hem yerli halk hem de turistler için doğayla iç içe vakit geçirme, ekosistemleri keşfetme ve açık hava etkinliklerinin tadını çıkarma fırsatı sunar. Zaamin Milli Parkı, Ugam-Chatkal Milli Parkı, Gissar Devlet Doğa Rezervi, Nurata Dağları ve Aydar Gölü ve Zarafshan Milli Parkı gibi milli parklar turistik çekicilik unsuru olarak Özbekistan turizmi için kullanılmayı beklemektedir. Milli parklar, ziyaretçilere doğayla iç içe vakit geçirme ve eşsiz ekosistemleri keşfetme fırsatı sunmaktadır. Bu milli parklar, Özbekistan'ın doğal mirasını koruma ve gelecek nesillere aktarma çabalarının önemli bir parçasıdır.

Özbekistan, son yıllarda turizm sektöründe önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ülkenin İpek Yolu üzerindeki stratejik konumu, tarihi şehirleri ve eşsiz kültürel mirası, turistler için cazip bir destinasyon haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler, turizm sektöründeki iş gücü ihtiyacını artırmış ve turizmle ilgili mesleklerin önemini daha da vurgulamıştır. Üniversiteler ve meslek okulları, turizm ve otelcilik alanında eğitim veren bölümler açarak sektöre nitelikli elemanlar kazandırmaktadır. Ayrıca, turizmle ilgili çeşitli sertifika programları ve kurslar da meslek içi eğitim olanakları sunmaktadır. Bu eğitim programları, gençlerin turizm sektöründe kariyer yapmalarına olanak tanımaktadır.

Özbekistan'daki restoranlar, sadece lezzetli yemekler sunmakla kalmaz, aynı zamanda misafirperverlikleriyle de bilinir. Özbek misafirperverliği, sıcak karşılamaları ve özenli hizmetleriyle müşterilere kendilerini evlerinde hissettirir. Yemekler genellikle büyük porsiyonlar halinde sunulur ve sofralar çeşitli meze ve ekmeklerle donatılır. Bu

misafirperverlik, Özbek kültürünün önemli bir parçasıdır ve restoranlarda bu geleneği deneyimlemek mümkündür.

2)Zayıf yönler

Modern dünyada hızla değişen sosyal ve kültürel dinamikler, milli değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusundaki bilinç düzeyinin azalmasına yol açabilmektedir. Özellikle, toplumun göz önünde bulunan kesimleri olan ünlüler arasında milli değerler konusunda bilinç seviyesinin düşük olması, bu değerlerin korunması ve yaşatılması açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Özbekistan'ın zengin kültürel mirası ve milli değerleri, ülkenin kimliğini ve toplumun bütünlüğünü oluşturan önemli unsurlardır. Ünlülerin bu değerler konusundaki bilinç seviyesinin düşük olması, milli değerlerin korunması ve yaşatılması açısından bir tehdit oluşturabilmektedir.

Yeni dönemde milli değerlerin korunması ve kültürel unsurların geleceğe aktarılması, toplumların kimlikleri ve kültürel mirasları açısından son derece önemlidir. Kültürel değerler, bir toplumun tarih boyunca şekillenen, gelenekler, görenekler ve sanatsal birikimlerinden oluşan varlıklarıdır. Bu değerlerin korunması, bireylerin ve toplumların kendilerini tanıma yollarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda kültürel unsurların korunması, öncelikle eğitimle başlamaktadır. Eğitim sisteminin, milli değerlere vurgu yaparak genç nesillere aktarılması, kimlik bilincinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Öğrencilere ulusal tarih, gelenekler ve kültürel miras hakkında doğru bilgi verilmesi, onları hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bilinçlendirecektir. Eğitim kurumları, kültürel etkinlikler, sergiler ve çalıştaylar düzenleyerek bu bilincin pekişmesine yardımcı olmaktadır.

Aynı zamanda, yerel yönetimlerin de bu süreçte önemli bir rolü vardır. Yerel yönetimler, kültürel mirasın korunması için çeşitli projeler geliştirebilirler. Örneğin, Özbekistan gibi el sanatları ve zanaat açısından zengin bir yelpazeye sahip ülkenin geleneksel el sanatlarının desteklenmesi ve atölye çalışmaları ile genç nesillere aktarılması sağlanabilmelidir. Ayrıca, toplumsal etkileşimi artırmak ve kültürel değerlerin görünürlüğünü sağlamak amacıyla gerçekleştirilen yerel festivaller, konserler ve sergilere ilişkin bilinç Özbekistan'da yeterli değildir. Teknolojinin de bu süreçte etkili bir araç olarak kullanılması gerekmektedir. Dijital çağda, kültürel mirasın korunması ve aktarılması için sanal müzeler, dijital arşivler ve kültürel miras uygulamaları geliştirmek, genç nesillere ulaşmanın modern yollarıdır. Sosyal medya platformları, kültürel içeriklerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, kültürel çeşitliliğin tanınmasına da fırsat sunmaktadır.

Kültürel unsurların geleceğe taşınmasında ailelerin rolü de göz ardı edilmemelidir. Aile, bireylerin ilk sosyal öğrenme alanıdır ve kültürel değerlerin aktarımında kritik bir yere sahiptir. Aile içindeki geleneklerin ve hikayelerin paylaşılması, genç nesillerin bu değerlere bağlılıklarını artıracaktır. Özellikle özel günler, bayramlar ve aile toplantıları, kültürel mirasın yaşatılması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Sonuç olarak, milli değerlerin korunarak kültürel unsurların geleceğe aktarılması, bireylerin kimliklerini ve toplumların kültürel zenginliklerini sürdürebilmesi için hayati öneme sahiptir. Eğitim, yerel yönetimler, teknoloji ve ailelerin ortak bir çabayla bu süreçte

etkin bir rol oynaması, toplumun kültürel mirasını daha güçlü bir şekilde gelecek nesillere taşımayı sağlayacaktır. Her bireyin bu sürece katkıda bulunması, kültürel çeşitliliğin ve zenginliğin devamlılığı için elzemdir.

3) Fırsatlar

Özbekistan, Orta Asya'nın sırlarla dolu bir ülkesi olarak keşfedilmeyi bekleyen birçok güzellik barındırıyor. Ancak, bir zamanlar uzak ve pahalı bir destinasyon olarak algılanan Özbekistan'a seyahat etmek artık daha kolay ve bütçe dostu hale gelmiştir. Vize kolaylığı, uygun ulaşım seçenekleri sunulması, konaklama alternatiflerinin farklılığı, güvenli ve misafirperver bir ülke imajına sahip olması Özbekistan'ın en önemli fırsatları arasındadır. Özbekistan, Orta Asya'nın keşfedilmemiş mücevheri olarak yolculuk severlere benzersiz bir deneyim sunmayı beklemektedir.

Özbekistan, dinamik ekonomisi ve çeşitli sektörlerdeki iş fırsatlarıyla yatırımcılar ve girişimciler için çekici bir destinasyondur. Ülkenin stratejik konumu, doğal kaynakları ve istikrarlı ekonomik politikaları, uzun vadeli iş başarıları için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda yapılan reformlar ve dış ticaretin serbestleştirilmesi, iş fırsatlarının çeşitlenmesine ve genişlemesine katkıda bulunmuştur.

Özbekistan, Orta Asya'nın coğrafi ve stratejik bir köprüsü olarak önemli bir rol oynamaktadır. Ülke, tarih boyunca İpek Yolu gibi önemli ticaret yollarının kavşağında bulunmasıyla, Orta Asya'nın diğer ülkeleri ile bağlantıları güçlendirmiştir. Bu durum, Özbekistan'ı bölgesel iş birliğinin ve ekonomik entegrasyonun önemli bir merkezi haline getirmekte ve bölgedeki diğer ülkelerle yakın ilişkiler kurarak barış, istikrar ve refahın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Özbekistan'ın turizm politikalarının desteklenmesi, ülkenin turizm potansiyelini tam anlamıyla değerlendirmesine ve turizm sektörünün sürdürülebilir bir şekilde büyümesine katkıda bulunabilir. Bu politikaların etkin bir şekilde uygulanması ve sürekli olarak güncellenmesi, Özbekistan'ın turizm endüstrisindeki başarısını artırabilir ve ülkenin ekonomik kalkınmasına olumlu katkı sağlayabilir.

4) Tehditler

Özbekistan, Orta Asya'nın turizm potansiyeli en yüksek ülkelerinden biri olmasına rağmen, bölgedeki diğer ülkelerle rekabet halindedir. Turizm sektöründe rekabet, turistlerin dikkatini çekmek, yatırımları çekmek ve pazar payını artırmak için önemlidir. Özbekistan, tarihi ve kültürel zenginlikleri, doğal güzellikleri ve turizm altyapısıyla rekabet avantajına sahiptir, ancak bölgedeki diğer ülkelerle rekabet etmek için sürekli olarak gelişmelidir. Bu rekabet hem genel hem de somut olmayan kültürel unsurların pazarlanmasında karşılaşılan en önemli tehditlerden biridir.

Somut olmayan kültürel değerler, bir toplumun kültürel kimliğini oluşturan, gelenekler, görenekler, sözlü anlatımlar, ritüeller ve diğer kültürel pratikler gibi unsurları kapsar. Ancak, bu değerlerin sürdürülebilirliği günümüzde çeşitli tehditlerle karşı karşıyadır. Bu tehditlerin başında küreselleşme, modernleşme, hızlı şehirleşme ve teknolojik gelişmeler gelmektedir.

Küreselleşme, farklı kültürlerin etkileşimde bulunmasını sağlasa da, yerel kültürlerin marjinalleşmesine ve yok olmasına sebep olabilmektedir. Küresel kültürel akımlar, genç nesilleri tarihsel köklerinden uzaklaştırabilir; insanların kendi kültürel miraslarına olan bağlılıklarını zayıflatabilmektedir. Örneğin, yerel müzik, dans ve geleneksel sanat formları, pop kültürün baskın etkisi altında kaybolabilmektedir. Özellikle gençler, kendi kültürel unsurlarını anlamakta güçlük çekebilme ve global standartlara uymaya çalıştıklarında yerel geleneklerini göz ardı edebilmektedir.

Modernleşme süreci, toplumların yaşam tarzlarını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda geleneksel yaşantıları da dönüştürmektedir. Geleneksel el sanatları, kırsal yaşam biçimleri ve yerel mutfaklar gibi unsurlar, endüstriyel üretim ve hızlı yaşam biçimi nedeniyle tehdit altındadır. Örneğin, yerel gıda üretimi yerini büyük ölçekte üretilen işlenmiş gıdalara bırakırken, bu durum geleneksel mutfak kültürlerinin unutulmasına sebep olmaktadır. Günümüzde Özbek mutfağına ilişkin birçok ürünün unutulmaya yüz tuttuğuna ya da aslına uygun üretilmediğine, bunların yerine paketli veya hazır gıdaların tüketimine yönelik bir akımın olduğu bilinmektedir.

Öte yandan hızlı şehirleşme, özellikle kırsal alanlardaki geleneksel yaşam biçimlerinin yerini, şehir yaşamının dinamiklerine bırakması ile somut olmayan kültürel değerler üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Kişiler, modern şehir yaşamının hızına ayak uydururken, geleneksel ritüeller ve toplumun yapısal bütünlüğü zayıflamakta; aile bağları ve toplumsal destek ağları da erozyona uğramaktadır. Şehirleşme, bireylerin sosyal etkileşimlerini sınırlayarak geleneksel kültürel değerlerin aktarımını zorlaştırmaktadır. Bilinmeyen bir unsurun da başka toplumlara ya da kişilere aktarılması da daha zor bir hal almaktadır.

Unutulmaması gereken bir diğer tehdit de teknoloji ve dijitalleşmedir. Dijital ortamda yaygınlaşan içerikler, eski hikayelerin ve geleneklerin yerini alabildiğinden, bu durum da somut olmayan kültürel değerlerin korunması açısından tehlike arz etmektedir. Sosyal medya platformları, bireylerin yerel kültürel unsurları değil, evrensel normları ve eğilimleri benimsemesine neden olabilmektedir. Bu durum, gençlerin kendi geçmişlerinden kopmalarına ve kültürel miraslarını unutmalarına yol açabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, somut olmayan kültürel değerlerin sürdürülebilirliği, bir denge sağlanmasını gerektiren karmaşık bir meseledir. Küreselleşme, modernleşme, hızlı şehirleşme ve dijitalleşme gibi unsurlar, yerel kültürlerin varlığını tehdit eden faktörlerdir. Bu tehditlere karşı yerel toplulukların, bireylerin ve devletlerin bilinçli çabalar ile kendi kültürel miraslarını koruma yöntemlerini geliştirmesi önemlidir. Eğitim, toplumsal dayanışma ve kültürel etkinliklerin desteklenmesi, bu değerlerin gelecekte yaşatılmasına önemli katkılar sağlayabilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Kültürel miras, bir toplumun geçmişten günümüze kadar taşıdığı, geleceğe aktarılması gereken maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu miras bir milletin kimliğini, tarihini, geleneklerini ve yaşam biçimini yansıtan unsurları içermekte ve insanlık tarihinin zenginliğini gözler önüne sermektedir. Kültürel miras, somut ve somut olmayan unsurlarıyla insanlığın ortak hafızasını oluşturmaktadır ve aynı zamanda kültürel çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda somut olmayan kültürel miras; bir toplumun geleneklerini, ritüellerini, inançlarını, bilgilerini, dilini, müziğini, danslarını, el sanatlarını ve halk edebiyatını kapsamaktadır. Bu unsurlar, nesilden nesile sözlü veya pratik olarak aktararak toplumsal belleğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasında somut kültürel miras kadar korunması hatta somut olmaması sebebiyle daha da özenli olunması gereklidir. Bu noktada kültürel mirasın korunması, insanlığın ortak geçmişine duyulan saygının bir ifadesidir. Bu mirasın korunması, kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliğini sağlamak ve gelecek nesillere aktarmak için hayati öneme sahiptir. Kültürel mirasın korunması için yapılan çalışmalar, aynı zamanda toplumlar arasında kültürel bağları güçlendiren ve karşılıklı anlayışı teşvik eden bir süreçtir.

Öte yandan kültürel mirasın korunmasında yerel halkın, devlet kurumlarının, uluslararası organizasyonların ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği büyük önem taşımaktadır. Eğitim ve farkındalık programları, kültürel mirasın değerinin anlaşılmasına ve korunmasına yönelik bilinç oluşturabilmektedir. Ayrıca kültürel mirasın turizm aracılığıyla tanıtılması, ekonomik kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, Özbekistan'ın sahip olduğu somut olmayan kültürel mirasının turistik ürün olarak pazarlanabilmesi açısından mevcut durumu değerlendirilmesidir. Özbekistan, Orta Asya'nın kalbinde yer alan ve zengin tarihi ile kültürel mirasıyla tanınan bir ülkedir. Özbekistan'ın somut olmayan kültürel miras unsurları; halkın günlük yaşamında, geleneklerinde ve sanatsal ifadelerinde derin bir şekilde kök salmıştır. Bu miras unsurları, sadece ulusal kimliğin korunmasına katkıda bulunmakla kalmayıp aynı zamanda ülkenin kültürel çeşitliliğini ve tarihsel zenginliğini de yansıtmaktadır.

Özbekistan'ın somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik yapılan bu çalışmada, önemli sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma kapsamında toplanan dokümanlar sonucunda Özbekistan'ın somut olmayan kültürel miras unsurlarının sahip olduğu potansiyeline ilişkin bir SWOT analizi yapılmıştır. Özbekistan'ın somut olmayan kültürel mirasının hiç şüphesiz en güçlü yönü, eşsiz bir kültür harikası olan kültürel kaynakların gücüne sahip olması düşünülmektedir. SWOT analizinden çıkan sonuçlardan hareketle, çalışma kapsamında bazı alternatif öneri sunulabilir:

- Turistlerin katılabileceği, geleneksel seramik ve çömlekçilik tekniklerini öğrenebilecekleri atölyeler düzenlemek,
- Geleneksel Özbek halı ve dokuma sanatını tanıtmak için uygulamalı atölyeler oluşturmak,
- İpek böcekçiliği ve İkat desen yapımını deneyimleyebilecekleri atölyeler sunmak,

- Turistleri yerel pazarlar, geleneksel restoranlar ve ev yapımı yiyeceklerin sunulduğu mekânlarda gezdiren gastronomi turları düzenlemek,
- Turistlere ve Özbek gençlerine plov, mantı, samsa gibi geleneksel Özbek yemeklerini yapmayı öğreten yemek yapma kursları düzenlemek,
- Özbekistan'ın geleneksel müzik ve danslarını tanıtan ve turistlerin katılımına açık festivaller düzenlemek,
- Yine toplumda ve gençler arasında ön plana çıkan kültürel yüzlerin Özbek müzik kültürüne yönelik çalışmalar yürütmelerine destek olmak ya da böyle çalışmalarda tanıtımlarda yer aldirmek,
- Baharın gelişini simgeleyen Nevruz bayramı etkinliklerini turistik çekim merkezi haline getirmek,
- Özbekistan'ın ünlü şair ve yazarlarının yaşamlarını ve eserlerini tanıtan edebi turlar düzenlemek,
- Özbek tarihindeki önemli figürler ve efsaneler hakkında bilgilendirici turlar organize etmek,
- Geleneksel Özbek sağlık ve wellness uygulamalarını içeren sağlık turları düzenlemek ve geleneksel Özbek hamamı ve spa deneyimlerini turistlere sunmak,
- Geleneksel yaşam tarzlarını ve doğa ile iç içe olan aktiviteleri tanıtan ekoturizm programları oluşturmak,
- Turistlere geleneksel Özbek tarım yöntemlerini ve bahçecilik uygulamalarını deneyimletmek,
- Geleneksel el sanatları ürünlerini turistlere sunan pazarlar ve dükkanlar açmak,
- Özbek zanaat ürünlerini ulusal ve uluslararası sergi ve fuarlarda tanıtmak,
- Geleneksel Özbek kültürünü interaktif deneyimlerle tanıtan müzeler oluşturmak,
- Özbekistan'ın kültürel mirasını sanal gerçeklik teknolojisi ile tanıtan turistik ürünler geliştirmek,
- Genç nüfusun turizm konusunda daha fazla bilinçlendirmek ve bu konuda yetişebilmeleri için turizm ve yabancı dil eğitimine ülke olarak önem vermek,
- Gölge ekonomiye yönelik tedbirler almak ve vergilendirme sistemini düzenlemek,
- Ülkenin tanınmış ve öncü simalarının turizm tanıtımı konusunda tanıtım elçisi olarak kullanmak,

Sonuç olarak, kültürel miras, bir toplumun kimliğini ve tarihini yansıtan en değerli hazinelerden biridir. Hem somut hem de somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması ve tanıtılması, kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliğini sağlamak için hayati öneme sahiptir. Kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması, insanlığın ortak geçmişine duyulan saygının bir ifadesi olup kültürel bağları güçlendirmekte ve toplumsal belleği canlı tutmaktadır. Bu önerilerin uygulanmasıyla Özbekistan'ın turizm sektörü sürdürülebilir bir anlayışla büyüyebilir ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Akkuş, Ç. (2020). Türk Dünyası Öğrencilerinin Unesco Somut Olmayan Kültür Mirası Değerlerine İlişkin Bilgi ve Deneyim Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 608-624.
- Arioğlu, İ. E. ve Atasoy, Ö. A. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Journal of Turkish Studies*, 10(16), 109-126.
- Cruz, F.G.S., Cuadra, S.M. ve Guzman, T.L. (2020). Analysis of the Motivation and Satisfaction of Tourists in Relation to an Intangible Cultural Heritage: Fiesta de los Patios, Cordoba, Spain. *Heritage & Society*, 12: 26-40.
- Çoban, B. ve Karakaya, Y. E. (2010). Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim ve Swot Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 342-352.
- Dönmez, C. ve Yeşilbursa, C. C. (2014). Kültürel Miras Eğitiminin Öğrencilerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tutumlarına Etkisi. *İlköğretim Online*, 13 (2), 425-442.
- Gökçe, F. (2006). Yerel Destinasyonlarda Turizm Potansiyelinin Belirlenmesinde SWOT (FÜTZ) Analizi Tekniği: Giresun Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kaygın, E. ve Güven. B. (2015). *Adıyaman İli SWOT Analizi*. İstanbul: Veritas Yayıncılık.
- Khayitbaevich, D. K. (2016). About the Art of Askiya. *Anglisticum Journal (AJ)*, 5(12), 32-38.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2013). *Gelenekten Geleceğe: Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miraslar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mead, R. (1998). *International Management*. Second Edition, Blackwell: Oxford.
- Turaeva, R. (2008). The Cultural Baggage of Khorezmian Identity: Traditional Forms of Singing and Dancing in Khorezm and in Tashkent. *Central Asian Survey*, 27(2), 143-153.
- Türker, A. ve Çelik, İ. (2012). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler. *Yeni Fikir Dergisi*, 4(9): 86-98.

İnternet Kaynakçası

- Anadolu Ajansı, (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/nevruz-bayrami-ve-sumelek-tatlisi-gelenegi-yuzyillardir-ozbekistanda-yasatiliyor/3170292>, (04.03.2024).
- Can, M. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik Raporu. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr>, (14.01.2024).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>, (20.03.2024).
- Petronella, T. (2016). The importance of the intangible cultural heritage in the economy *Procedia Economics and Finance*, 39, 731-736, <https://core.ac.uk/download/pdf/82306414.pdf>, (12.02.2024).
- Salahodjaev, R., Safarova, N. ve Usmanova, N. (2020). Determinants of Tourism Arrivals to Uzbekistan: Evidence from DyadicData. *Tourism Review International*, 24(4),

https://api.scienceweb.uz/storage/publication_files/2229/5217/63bcead37d038__TRI596.pdf, (25.01.2024).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2023). <https://sozluk.gov.tr/>, (10.12.2023).

UNESCO (2023). <https://ich.unesco.org/en/RL/cultural-space-of-boysun-district-00019>, (08.12.2023).

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>, (18.12.2023).

www.uzbektourism.uz

www.tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics/

<https://tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics>

<https://tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics/>

<https://koto.org.tr/images/upload/8cc7f02d7afb43a420b7bb4d2214d447.pdf>).

(<https://www.deik.org.tr/uploads/ozbekistan-ulke-bulteni.pdf>)

Wikipedia, 2024. <https://tr.wikipedia.org/wiki?curid=4022224>